

BUITEN

10^E JAARGANG. KERSTNUMMER.

ZATERDAG 23 DECEMBER 1916.

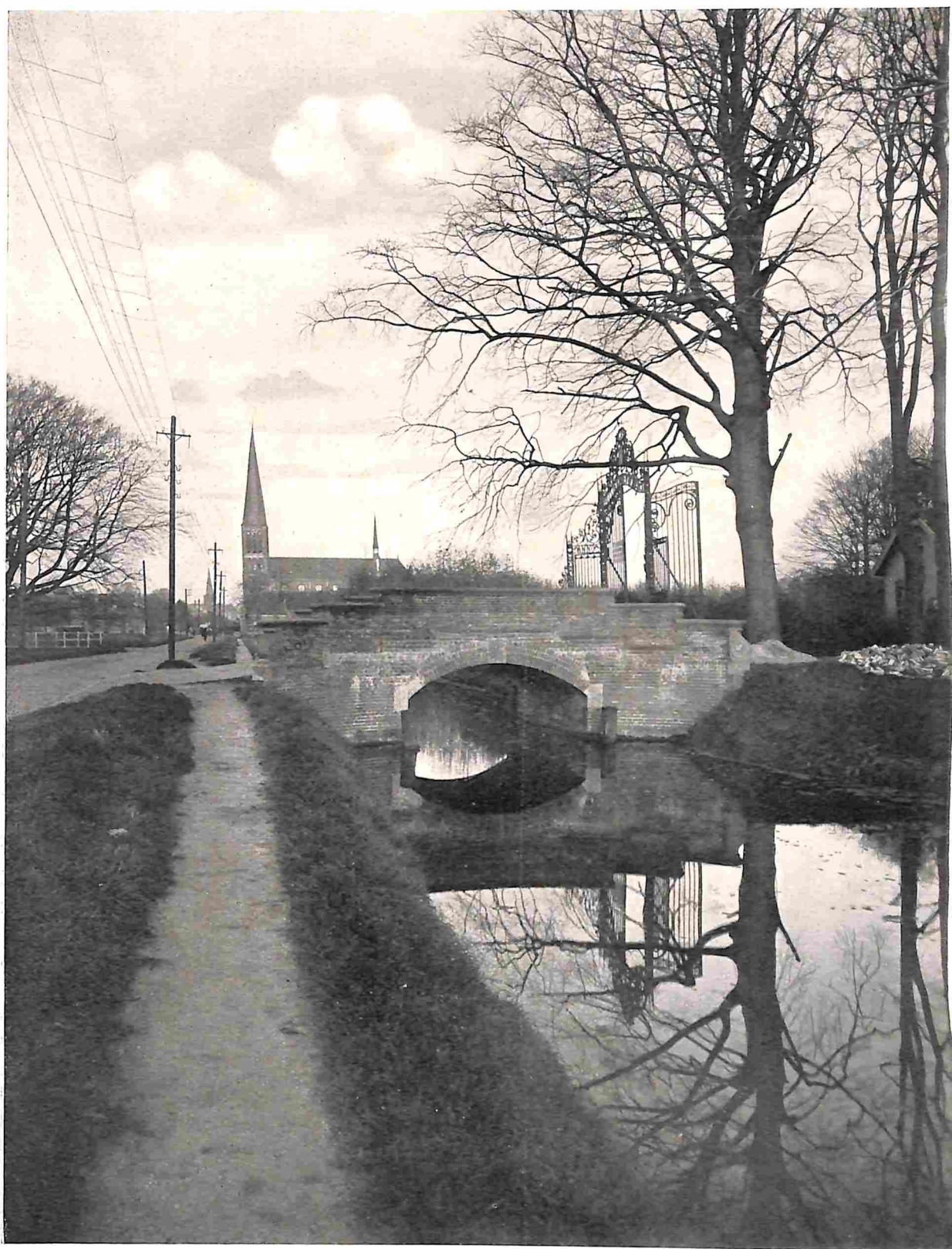

Foto C. Steenbergh.

BRUG EN HEK VAN HET VOORMALIG HUIS TER NIEUWBURG, WAAR DEN 3^{EN} OCTOBER 1697 DE „VREDE VAN RIJSWIJK” GESLOTEN WERD

VREDE-GEZANDT, BOOTSCHAPPENDE DE RATIFICATIE DER ENGELSCH EN NEDERLANDSCHE VREDE. UITGEWISSELT TE BREDA, DEN 24 VAN OOGST-MAENDT 1667.

a Gebonden Mars, b De Vrede, c De Overvloed, d Mercurius, e De Maegt der Seven Provinciën, f D'ontslagginge van den ridder Ascue, g Neptunus. Naar de kopergravure van S. Savry, met gedicht van G. van Eeckhout uitgegeven t'Amsterdam door Marcus Willemsz. Doornick, Boekverkooper op den Vijgendam.

VAN VIER VREDES, OP NEDERLANDSCHEN BODEM GESLOTEN.

„DE Staten-Generaal der Vereenighde Nederlanden, Allen dengen, die dese tegenwoordige sullen sien, saluyt. Gelijk wij vòòr den oorlogh, sedert eenighen tijdt herwaerts tusschen Engeland en desen Staet gevoert, altijd betuyght hebben, dat wij in deselve niet dan teghens onsen willen zijn ingewickelt geweest, soo trachten wij oock aen de geheele Christenheijdt te doen blijcken onse vyerige ijver tot den vrede, soo haest de occasie sich daertoe kome te presenteren.”

Vrede en Christendom, men brengt ze onwillekeurig met elkander in oorzakelijk verband. Kort en krachtig doen het de Staten-Generaal in den hierboven gedrukten aanhef uit den commissie-brief, dien zij aan hunne gedeputeerden tot den vredehandel van Breda medegaven. Meer omstandig herhalen zij het elders en de hooften van andere rijken treden telkens weer in denzelfden gedach-
tengang.

Vrede en Christenheid, men ziet ze toch zóó ver van elkander staan. Een bewuste, uit de Christelijke leer afgeleide vrede-op-aarde-politiek is nog door geen enkele mogendheid consequent gehuldigd. Zoo zij al in het Christendom in zijne oudere of nieuwere opvattingen ligt besloten, de Europeesche menschheid is voor hare verwezenlijking in elk geval te kort geschoten. Tot nu toe! Nog schrijnt de scherpe tegenstelling, die den kerkbezoeker op den avond vòòr Kerstmis moet treffen: de gewijde stemming daarbinnen, de

dodelijke worsteling rondom. Al voor het derde jaar!

Haast meer dan eenige andere staat is Nederland een land van vrede geweest, heeft het althans een vredespolitiek gehuldigd. Niet uit zuiver Christelijke overwegingen! Elke gezonde staatkunde draagt een groote dosis egoïsme in zich en het Nederlandsche egoïsme eischt vrede in Europa: het eischt dit, sedert de strijd tegen Spanje om vrijheid met de overwinning geëindigd was; het eischt dit nog altijd. Wij vragen geen gebiedsuitbreiding. Ons land, welks kern het oude Friezen-land vormt, is volkomen verzadigd. Er behoeft niets bij en er mag niets af. Onze gunstige ligging in het mondingsgebied van drie groote rivieren, tusschen verschillende landen met hoog ontwikkelde cultuur, maakt ons van zelf tot een volk van kooplieden in de allereerste plaats en deze hebben voor het rustig uitoefenen van hun bedrijf zekerheid en vrijheid noodig. Van den tijd af, dat de Nederlanders hun eigen politiek naar buiten mochten bepalen, heeft dit koopliedenbelang in hoofdzaak den doorslag gegeven. Men zocht de vrijheid der zee, zooals Grotius haar omschreven had, te handhaven, oock door daartoe strekkende voorschriften in verdragen te doen vastleggen. Men zocht die vrijheid oock in oorlogen tusschen anderen te behouden, want zelf dacht men dan in de eerste plaats aan neutraliteit.

En toch heeft Nederland tusschen 1648-1713 niet minder dan vijf groote oorlogen gevoerd? Ja, omdat het waarlijk niet anders kon! Het waren van Nederlandsche zijde zuivere verdedigingsoorlogen. Nederland had er vrijwel niets reëls in te winnen, wel veel te verliezen en dit laatste moest het voorkomen. Ons kleine land van amper 2 millioen inwoners was toen ter tijd een groote mogendheid. Het had een wereldomvattenden handel, een belangrijke nijverheid (bep. textiel-industrie); het had dezer belangen voor te staan. Denk U een staat, die zich aan den plicht van bescherming zijner onderdanen naar binnen en naar buiten onttrekt. Zulk een staat is ondenkbaar; die het verwaarloosde, zou van zelf vervallen. Nederland is, evenmin als eenig ander land — Prins Willem I heeft het reeds gezegd, — een ding op zich zelf. Het kan zich niet losmaken van zijne omgeving: de aanraking met zijne naburen is juist een der meest effectieve factoren van zijne ontwikkeling, ze zij vriendschappelijk of vijandelijk. In de tweede helft der 17e eeuw kwam Nederland voor twee groote vragen in zijne buitenlandsche verhoudingen te staan, die beide niet langs minnelijken weg oplosbaar bleken: de handelsnijd van Engeland; de neiging van Frankrijk ten tijde van Lodewijk XIV, om Europa te beheerschen, althans in West-Europa de wet te stellen. In beide gevallen werden vitale belangen van onze handelsvrijheid een systeem van protectie toepaste, waarmede — en waarmede het zeker ook wel getroffen heeft — streefde in hoogste instantie naar de erkenning van het „dominium maris”, d.w.z. de zeeheerschappij in de Brittannische zeeën; dit bedreigde de Nederlandsche verkeersvrijheid en de visscherij op de Noord-

HIERONYMUS VAN BEVERNINGK, ONZE VOORNAAMSTE VERTEGENWOORDIGER BIJ HET SLUITEN VAN DEN VREDE TE BREDA EN NIJMEGEN.

Naar de prent van A. Blooteling naar B. Vaillant.

zee in de hoogste mate. De Staten-Generaal hebben dan ook altijd geweigerd den Engelschen eisch in onvoorwaardelijken vorm te accepteren. Men kan zeggen, dat het om deze hoogst belangrijke aangelegenheid ging in de drie oorlogen met Engeland, al ziet men dit niet steeds even duidelijk voor zich. In den derden, toen Nederland ook tegenover Frankrijk stond, ging het trouwens om nog veel meer. De beide koningen Karel II en Lodewijk XIV, verstoord over de groote plaats, die het kleine Nederland innam, hadden zich verbonden, om het diep te vernederen en het slechts ten deele te laten voortbestaan. Dit was een ware worsteling om het leven zelf. In de beide oorlogen, die later tegen Frankrijk volgden, was het oogenschijnlijk om minder directe belangen te doen. Men vocht aan de zijde van Spanje, Oostenrijk, eenige Duitsche staten en Engeland, dat, sedert Willem III, onze stadhouder, er koning geworden was (1688), tegenover Frankrijk stond, tegen de zich steeds uitbreidende macht van Lodewijk XIV: men wilde hier tegenover een evenwichtstoestand in Europa handhaven. Zeker was hiermede ook een direct Nederlandsch belang gemoeid, omdat een kleine staat bij een „balance” tusschen verscheidene grootere en kleinere altijd veiliger zal wezen dan bij een overheersching van één. Bovendien bedreigde Frankrijk, breidde het zich over België uit, wat het allermeest wenschte, Nederland's sterke economische positie ten opzichte van dat land, die toen beschouwd werd als een der onmisbare factoren van onze welvaart.

Johan de Witt in de oorlogen tegen Engeland, Willem III in die tegen Frankrijk zijn de, beide in hunne soort, voortreffelijke leiders van Nederland geweest. Beide waren vredelievend. De Witt spot met hen, die hem eenmaal betichtten den oorlog te willen verlengen meer dan noodig was. Weet men dan niet, schreef hij, dat niemand meer belang bij het sluiten van den vrede heeft dan ik, „die nu een gebonden slaef ben door de continuele, pressante ende facheuse affairen ende naer 't selve besluit wederom eenige

verlichtinge ende vrijheijdt voor mij selven soude verwerven?” Willem III, evenals De Witt persoonlijk onvervaard, heeft het veldleven lief — hij is een groot jager —, maar ook hij zoekt den oorlog niet om oorlogswille. Hij drukte zichzelf eenmaal aldus hieromtrent uit: „'t Is een maxime in de wereldt, dat de evenementen van den oorlog aen 't hooft werden geweeten; daerom soude onsinnig sijn, so hij (nl. de Prins zelf) de oorlog sogt, en is er niemand, die het meer abhorreert als hij. Maar hij meijnt ook, dat men door vrees niet moet vallen in een totale ruïne.” Beide deze staatslieden hebben te rechter tijd vrede weten te sluiten en geen oogenblik langer gevochten dan krachtens hunne eerlijke opvatting strikt noodzakelijk was. De eenige van de vijf oorlogen, die spoediger had kunnen eindigen dan het geval geweest is, was de laatste. De raadpensionaris Anthonie Heinsius heeft het geschikte oogenblik, om vrede te sluiten, toen meer dan eenmaal laten voorbijgaan. Het is zeer opmerkelijk, dat dit geschieden kon, terwijl de Staten toen — zonder Oranje-vorst naast zich — de macht geheel in handen hadden. Zij eischten te veel. Zij hoopten op een geheele overheersching van België, waarmede ook het koopmansbelang gemoeid was, en kregen ten slotte lang niet, wat zij, te rechter tijd inbindende, hadden kunnen verwerven. Dit deden dezelfde Staten, die zich tegen Willem III, vooral in den aanvang van diens loopbaan, hadden verzet, hem verwijtende, dat hij het te ver dreef. De ironie der historie!

Het is niet toeva lg, dat niet minder dan vier van de vijf oorlogen, waarvan wij spreken, met een vrede, op Nederlandschen bodem gesloten, geëindigd zijn. Nederland's positie zelf verklaart dit voor een groot gedeelte. Alleen de eerste vrede met Engeland werd niet hier te lande, maar te Westminster geteekend (1654). Volgen Breda (1667), Nijmegen (1678), Rijswijk (1697), Utrecht (1713). De inmiddels nog gevoerde devolutie-oorlog tusschen Frankrijk en Spanje, waarin Nederland niet direct betrokken geweest

Zee en Land-triomp over de Vrede, gesloten tot Ry swyk op den 20 en 21 Sept. 1697.

ZINNEPRENT OP DEN VREDE VAN RIJSWIJK, UITGEGEVEN DOOR JACOBUS ROBIJN IN DE NIEUWE-BRUG-
STEEG TOT AMSTERDAM.

Verklaringe der cyffergetallen: 1 De Vrede gesloten, geteekent en verzegeld. 2 Zinne-beelden op ae vrede. 3 Mediateurs des vreedens. 4 Vreugde-vuuren ter see over de vrede. 5 Konstige vuurwerken. 6 Zijn Majesteyd van Groot-Brittanje &c. 7 Een zeekaros. 8 Gods-dienst. 9 Voorzichtigheid. 10 De deugd. 11 Verwonnen vanen. 12 See-goden en godinnen. 13 Zee paaren. 14 De Nederlandsche leeuw. 15 Triumph der Land en Zee helden.

**VERTEGENWOORDIGER
DER STATEN-GENERAAL
BIJ DEN VREDE VAN
RIJSWIJK.**

Naar de gravure van L. A. Claessens.

onder den invloed van een briefje van Constantijn Huygens, die hem „ceste pauvre ville qui a bon besoin de quelque resource en son commerce”, had laten aanbevelen. Het paleis der Oranjes, nu de Koninklijke Militaire Academie, diende der vredesconferentie tot residentie. Behalve Engeland en Nederland, waren er Frankrijk en Denemarken, die beide, overigens zonder groot aandeel in den oorlog genomen te hebben, aan Nederland's zijde hadden gestaan, vertegenwoordigd, benevens Zweden, dat als medeërende mogendheid fungeerde. Hieronymus van Berverningk, toen Nederland's knapste diplomaat, was er de voornaamste gedeputeerde van wege de Staten-Generaal. Van Fransche zijde waren er de graaf D'Estrades en Honoré Courtin, twee van de fijnste diplomatieke koppen van hun tijd, van Engelsche zijde, Denzil, lord Holles, en Henry Coventry aanwezig.

De grondslag der onderhandelingen was vóór de bijeenkomst der conferentie vastgesteld: men zou uitgaan van den toestand, zooals deze ten gevolge van den oorlog geworden was („Uti possidetis” = zooals gij bezit). Maar de uitwerking leverde nog moeilijkheden genoeg op. Toen had de groote actie van de Nederlandsche vloot op de Medway plaats: tot in het gezicht van Chattam werd een raid ondernomen, die Engeland belangrijke schade toebrengt. Nu gaf koning Karel II zich gewonnen. Hij aanvaardde de Nederlandsche opvatting van den vredesgrondslag en ruim een maand na de expeditie op de Theems werd de vrede geteekend. Het belangrijkste verlies, dat de Staten leden, was Nieuw-Nederland met Nieuw-Amsterdam (nu New-York). Maar zij wonnen Suriname en het laatste eiland (Run in de Bandagroep), dat Engeland in den Oost-Indischen Archipel nog bezat. Een verzachting van de navigatie-acte en de voorloopige (later bevestigde) aanneming van de door Nederland voorgestane verkeerspolitiek maakten de voorwaarden te gunstiger voor de Staten. Deze zouden meer geëischt en misschien ook gekregen hebben, ware tijdens de onderhandelingen de devolutie-oorlog niet begonnen, die de Nederlanders om het voor België dreigende gevaar in ernstige spanning hield en naar een zoo spoedig mogelijk besluit te Breda deed verlangen.

Nijmegen zag den eersten oorlog met Frankrijk binnen zijne muren eindigen. De bondgenooten van Lodewijk XIV, met wie hij in 1672 ten strijde getrokken was, hadden reeds in 1674 vrede

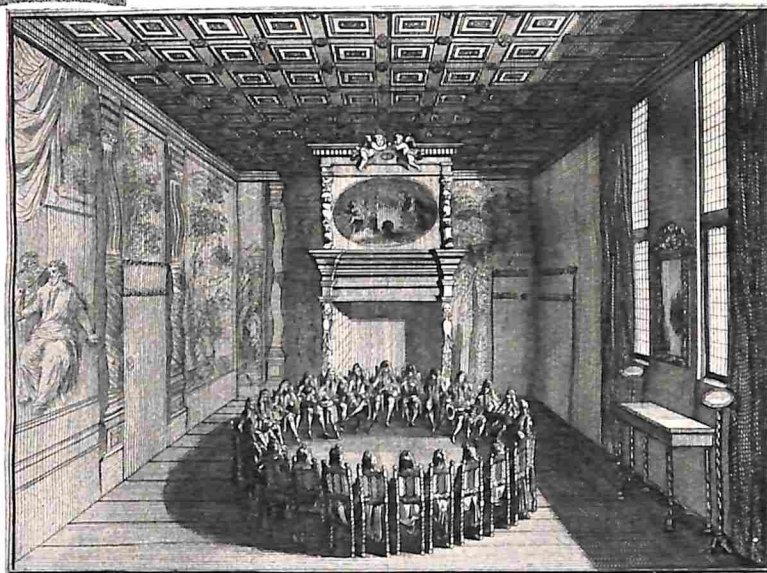
was, eindigde met een vrede te Aken (1668); een andere oorlog tusschen dezelfde landen, waarin de Staten tegenden zin van Willem III een zeer gereserveerde houding aangenomen hadden, met een 20-jarigen wapenstilstand van Regensburg (1684).

Te Breda kwam de tweede oorlog met Engeland ten einde. Karel II, wien de keuze der plaats voor de onderhandelingen, mits buiten Engeland, onder zekere voorwaarden, overgelaten was, koos destad in de aan den Prins van Oranje behorende baronie van Breda. Misschien wel

gesloten: Engeland te Westminster; de aartsbisschop van Keulen en de bisschop van Munster te Keulen, waar eerst over een algemeen vrede onderhandeld was; de onderhandelingen te Nijmegen moeten eigenlijk als een voortzetting hiervan beschouwd worden. Onze bondgenooten, tijdens den oorlog als zoodanig verworven, waren Spanje en de Keizer; bovendien de groote Keurvorst van Brandenburg en de koning van Denemarken, die in het Noorden door Frankrijk's bondgenoot Zweden werden beziggehouden. Het was dan ook een zeer uitgebreid gezelschap, dat te Nijmegen bijeenkwam; haast te groot „in a town but too strait and composed of narrow streets”, naar de Engelsche gezant opmerkte. Wij vinden er opnieuw — om slechts enkele namen te noemen — Van Beverningk en D'Estrades, wien nu Colbert de Croissy en de graaf D'Avaux ter zijde stonden, benevens William Temple, ook een der schitterende diplomaten van die dagen, als vertegenwoordiger van Engeland, dat nu bemiddelingsdiensten verrichtte. Eenige vertrekken op het stadhuis werden ter beschikking van de conferentie gesteld, maar de meeste en belangrijkste bijeenkomsten hadden, minder officieel, ten huize van de gezanten zelf plaats. De onderhandelingen duurden hier zeer lang. Reeds in 1676 kwamen de meeste onderhandelaars in de Waal-stad aan en eerst in Augustus 1678 werd de Fransch-Nederlandsche, in September daarna de Fransch-Spaansche vrede geteekend, terwijl de andere strijdenden het pas in 1679 eens werden. De velerlei belangen verklaren dit lange oponthoud gereedelijk. Frankrijk wilde liefst afzonderlijk met Nederland tot een vrede komen. De kans, dat Engeland, waar de publieke opinie sterk tegen de groot wordende Fransche macht ingenomen was en dat zich reeds met de Republiek verbond, ook met de wapenen zou ingrijpen, bevorderde ten slotte de onderhandelingen. Nederland kwam er te Nijmegen goed af. Men bedenke, dat in 1672 het grootste deel van het land verloren was geraakt. Nu kregen de Staten zelfs Maas-tricht, dat tot den vrede in Fransche handen gebleven was, terug:

zij behielden dus hun grondgebied ten slotte ongeschonden. Het was ietwat pijnlijk, dat Spanje, dat den Staten in 1672 het eerst hulp geboden had, de lijdende partij werd; het verloor Franche-Comté (het vrijgraafschap Bourgondië) en moest toestemmen in een overigens niet zoo nadeelige grensverandering in België. Maar het had dan ook in zijn groote zwakheid bitter weinig te zijner verdediging gedaan en de zwakken zijn in de samenleving der staten nu eenmaal weinig in tel.

Tusschen Nijmegen en Rijswijk ligt een 20-jarige periode, waarin de Europeesche verhoudingen zich langzaam aan ten gunste van Willem III, het hoofd van alle verbonden tegen Frankrijk, die inmiddels ook koning van Engeland geworden was, had-

**BIJeenkomst VAN DE GEVOLMACHTIGDEN
IN HET HUIS TER NIEUWBURG BIJ
RIJSWIJK.**

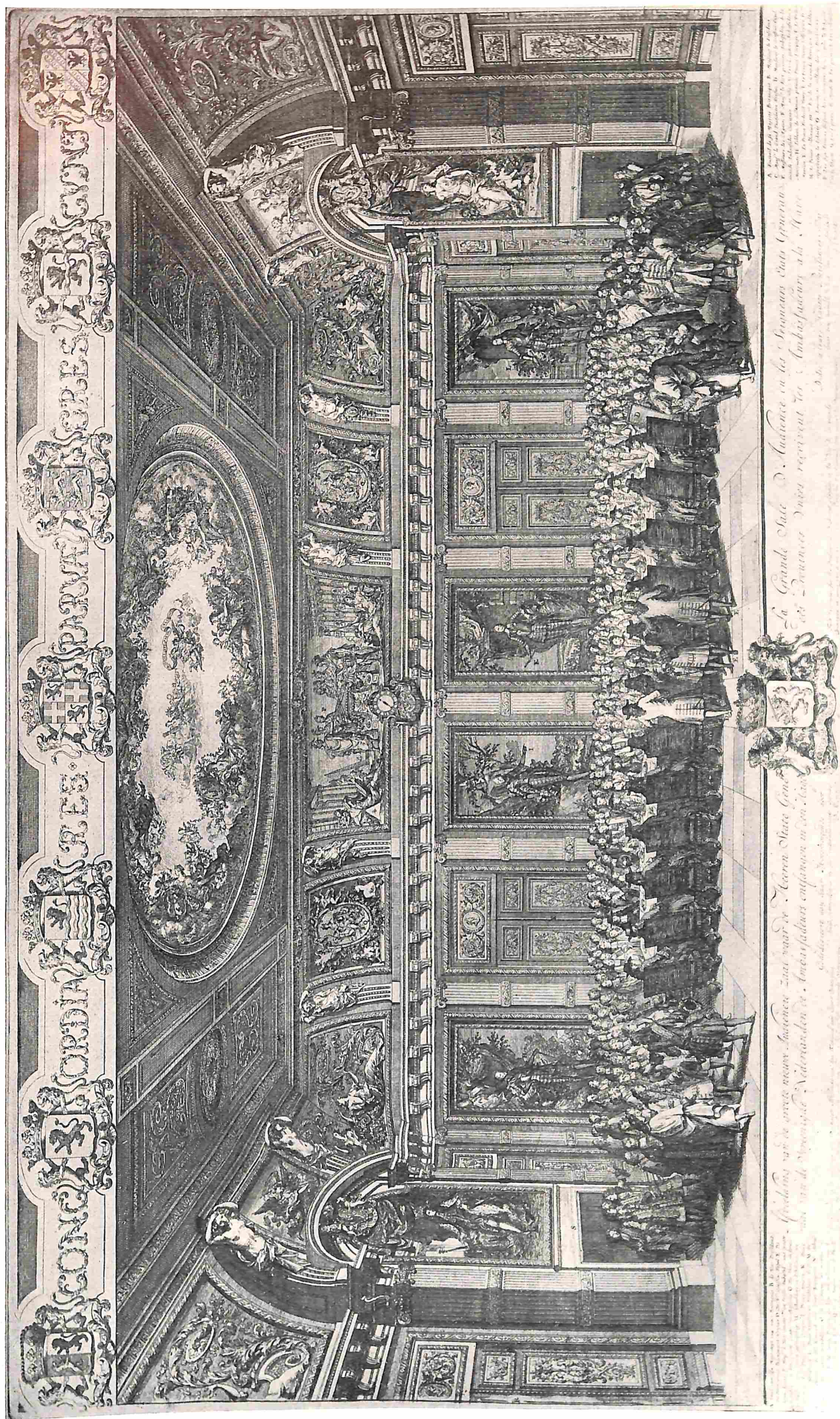
Opdat geen der diplomaten geacht kon worden den voorrang te hebben, vergaderd men, in een cirkel gezeten.

Naar de gravure van I. van Viane.

dengewijzigd. De 9-jarige of Paltische oorlog — hij was begonnen om de opvolging in den Rijn- of Keur-Palts — bewees, dat hij Lodewijk XIV boven het hoofd gegroeid was. Te zijnen gevallen werd Rijswijk voor de vredesonderhandelingen gekozen. De Keizer had aangedrongen op het aanwijzen van een stad in Duitschland hertoe. De wensch van den Koningstadhouder, in wiens nabijheid het diplomatieke spel nu gespeeld

**VERTEGENWOORDIGER DER STATEN-
GENERAAL BIJ DEN VREDE VAN RIJSWIJK.**
Naar de gravure van J. Houbraken.

ONTVANGST VAN DE AMBASSADEURS BIJ HET VREDESCONGRES BIJ HET BINNENHOF OP HET BINNENHOF DOOR DE HOOGMOEGENDE HEEREN DER STATEN-GENERAAL.

Naar de ets van D. Marot in het Rijksprentenkabinet.

15n Mei 1531 kreeg hij op zijn aanvraag verlof van den bisschop van Luik, om het voor zijn kasteelplannen benooidigde terrein van het Begijnhof te verruilen tegen een nieuwen bouwgrond voor dit laatste. Toen was een vrije ruimte verkregen en kon de schatrijke vorst zijn bouwlust den teugel vieren.

Ter plaatse van het oude kasteel, dat we tot hertoe beschreven, kwam naar Hendriks bevel in 1536 de eerste grondslag liggen voor een grootsch paleis, dat met zijn vier aaneengesloten vleugels een vierhoek om een zeer ruim binnenplein zou beschrijven.

Het prachtige, oude kasteel van Jan van Polanen was te klein gebleven voor de volkrijke cortèges, die den hofstoet vormden van een keizer Maximiliaan en een Karel V, die respectievelijk in 1508, 1515 en 1517 het kasteel van Breda bezochten.

Het nieuwe kasteel-paleis werd in den vroeg-Renaissancestijl begonnen onder leiding van Thomas van Bologna, een neo-klasiek bouwmeester van groote reputatie uit Italie. Ruim twee jaren mocht de bouwlustige Hendrik III zijn nieuw paleis nog zien opkomen, daar hij reeds in het najaar van 1538 overleed.

Tot de gedeelten, binnen die twee jaren (1536—'38) gereed gekomen, behoort ongetwijfeld de heerlijke in *François I*-stijl gebouwde ontvangzaal, die aan den Westelijken gevel van het binnenplein ligt en daarbij ook de geheele Noordelijke vleugel. Deze grootsche ontvangzaal, waarin in 1667 de *Vrede van Breda* gesloten werd, besloeg een hoogte, overeenkomend met twee verdiepingen en was met een tongewelf in bardeau overwelfd. Overeenkomstig den stijl van de Renaissance had de

VREDE-HANDELINGH TOT BREDa, GESLOTEN OP DEN 31^{DEN} JULY 1667.
NAAR HET MIDDENGEDEELTE VAN DE KOPERGRAVURE VAN ROMEYN DE HOOGHE.

Bologneeschebouwmeester de benedenverdieping der zaal in Romeinsch-Dorischen en de tweede verdieping in Romeinsch-Ionischen trant met grillige frontons en acroterien uitgevoerd.

De aanleg van den trap deels binnen-, deels buitenwaarts gaf aan den gevel een schilderachtigen aanblik. Achter de ontvangzaal stichtte René van Chalon (1538—'44) eerst eene driekantige slotkapel in Romeinsch-Ionischen stijl, met kruisgewelven overspannen en met een open torentje versierd, en later aan de Noordzijde een arsenaal, dat op het laatst der XVIIIe eeuw afgebroken is.

Onder Willem III, koning van Engeland werd het paleis in 1696 naar 't ontwerp van den bouwmeester Roomans voltooid. Onder de prinsen Willem IV en Willem V, die het paleis slechts tijdelijk bewoonden, onderging het gebouw geen aanmerkelijke veranderingen meer.

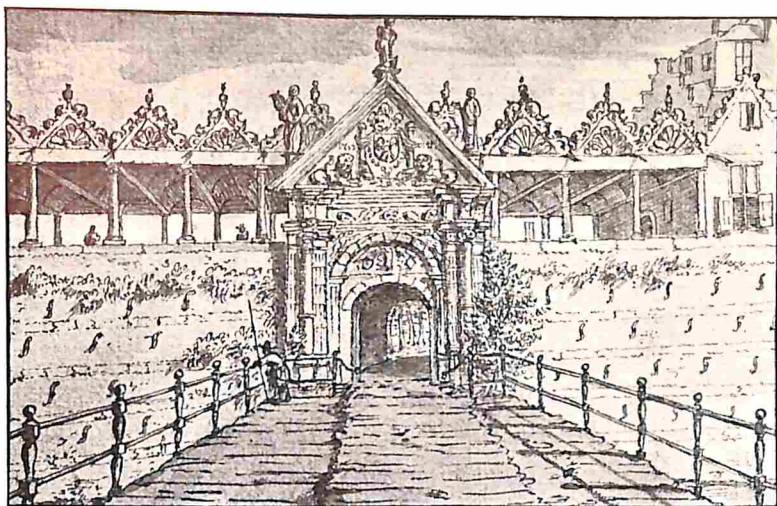
Zonderling vertoonen zich de toegangspoorten aan den buitengevel ten Noorden en ten Zuiden aan de ontvangzaal. Aan de deurdorpels bevinden zich oude boogaanzetten, zonder bijbehorende bruggen. De vroeger aldaar bestaan hebbende tongewelven, die als grachtoverspanningen dienst deden, vervielen bij de verbredening der grachten, onder Prins Maurits uitgevoerd. Een enkele monumentale brug slechts, die toegang tot de paleispoort verleende, werd in 1597 getoogd. Zij was rijk met beeldhouw- en schilderwerk en met de wapenschilden der Oranjes versierd. De bruggen aan de ontvangzaal echter werden niet hersteld, zoodat enkel de aanzet der bogen tot op den huidigen dag overbleef.

De groote ontvangzaal bevond zich in den Westelijken vleugel

Foto C. Steenberghe.

WAT OVER IS VAN HET TWEEDE KASTEEL TE BREDa.
DE DUIVENTOREN (LINKS) EN DE GRANAATTOREN (RECHTS), UIT DEN AANVANG DER XVIIE EEUW

ZUIDEL. VOORGEBOUW VAN 'T KASTEEL TE BREDA OMSTR. 1685.
Naar een tekening vermoedelijk van J. de Grave.

van het nieuwe, het nóg bestaande paleis. Zij lag boven een op ronde zuilen gebouwde open hal, die vijf rijen van veertien kolommen telde. Beneden was in de open hal de Dorische, op de verdiepingen aan de pilasters, de Ionische en daarboven de Korinthische stijl toegepast. Twee rangen van kruisvensters, beneden langwerpig vierkant en boven rondbooglichten met dakfrontalen sierden den gevel der vorstelijke ontvangzaal. In diezelfde zaal, op de 1e en 2e verdieping, is thans een rij van ijzeren kolommen aangebracht, waardoor zij in twee beuken gedeeld is. — Zij ligt vlak boven de huidige eetzaal der Koninklijke Militaire Akademie. — Merkwaardig zijn aan de gevels de terra-cotta-reliefs, de busten van Romeinsche en Griekse helden vertoonend, die in de zwikken tusschen de rondbogen zijn geplaatst.

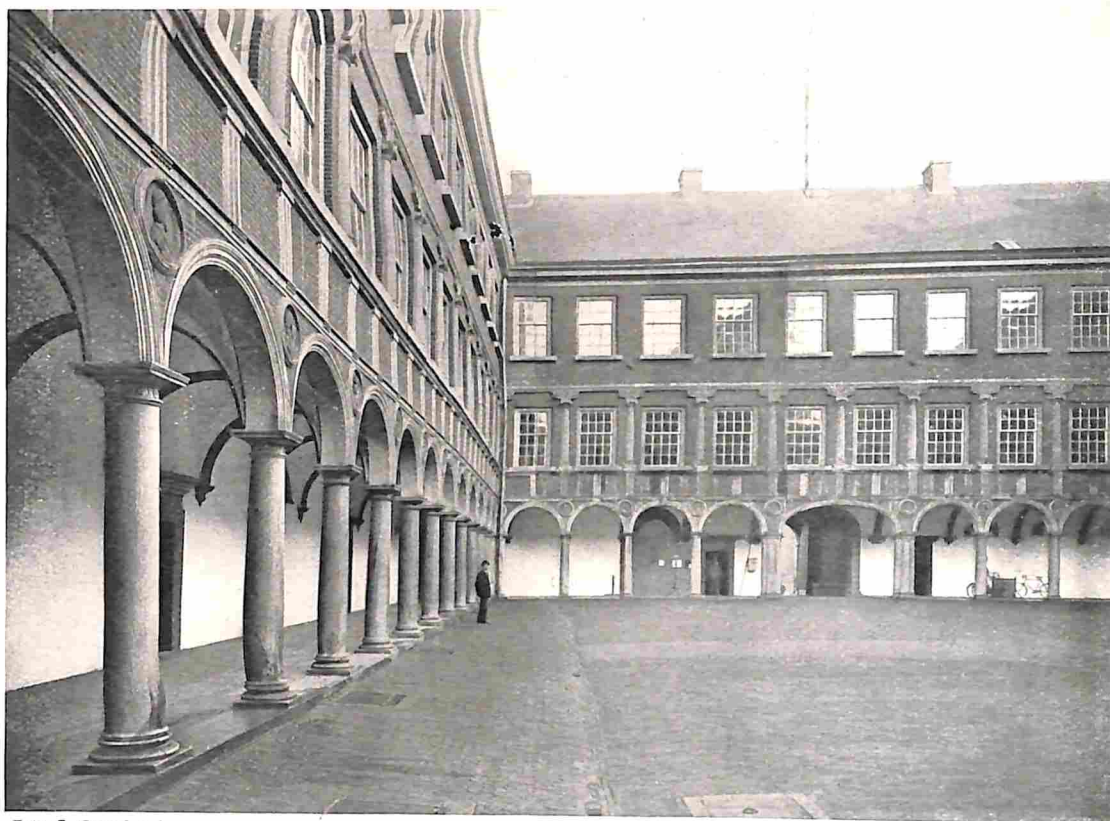
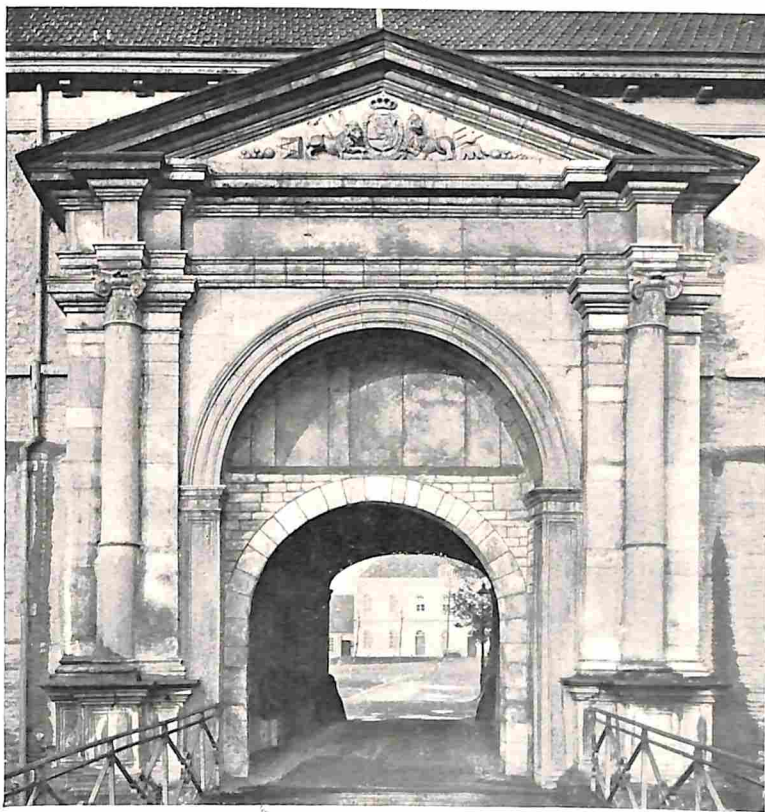

Foto C. Steenbergh.

DE BINNENPLAATS VAN HET KASTEEL TE BREDA, TEGENWOORDIG.

Foto's C. Steenbergh.

POORT IN HET ZUIDEL. VOORGEBOUW VAN 'T KASTEEL, THANS.
In het fronton het wapen van den koning-stadhouder Willem III.

Ofschoon het *inwendige* bedorven is, kunnen wij toch wel aan nemen, dat de schatrijke Hendrik III het zal versierd hebben in harmonie met het uitwendige. Grootte kunstenaars als een J. Scorel en een Barend van Orley teekenden vele cartons voor gobelijnen en muurtapijten. Onder Prins Maurits in het laatst der XVI eeuw maakte een Antwerpsche kunstenaar, Hans Jordaen, de groote ontvangzaal en muurschilderingen in olieverf voor de groote schenking der stad Breda aan prins Maurits acht gobelijnen aan de schatten van den Paleisboedel toegevoegd.

Doch hiermede was de inwendige uitrusting nog niet voltooid. In 1618 bevonden zich nog zeven andere tapijten met de legende van Perseus en Andromeda, ter gezamenlijke lengte van 306 el, een serie van zeven wandtapijten „van 't schip van sinte Reynuyt,” gezamenlijk lang 42 el en een wandtapijt van „Orlando Furioso” in de groote Paleisruimte. Verder werd er de herinnering aan de Oranjes levendig gehouden door vier gobelijnen, de prinsen Willem I, Filips Willem, Maurits en Frederik Hendrik te paard op een ver landschap voorstellend.

Ook is er in 1667, bij het sluiten van *den vrede*, eene beschrijving en eene teekening gemaakt van de zaal, waarin de vrede gesanctioneerd werd. Die zaal was toen geheel met gobelijnen behangen, de balklagen waren gebeeldhouwd en de tonwelfing beschilderd. Ook later nog is er veel in deze zaal bijgewerkt en veranderd.

Wij hopen, dat de lezer zich met behulp van de afbeeldingen in den tekst en de beknopte geschiedenis hierboven gegeven, een juist denkbeeld kan vormen van de schoonheid van het kasteel-paleis van Breda, waarin de vrede van 1667 gesloten is. Thans is helaas in het inwendige geen spoor meer over van den ouden luister, die er eenmaal aanwezig was, toen Maurits er woonde en zijn vreedzaam „Sauvegarde” (10 Maart 1590) verleende aan zijn naburige Begijnen; toen ten slotte de groote diplomaten der XVIIe eeuw daar in hun zijden gewaden, met hun hooge pruiken en korte broeken verschenen, om in die prachtige ontvangzaal den vrede van Breda te ratificeren.

Dr. C. F. XAV.

SMITS.

HOOFDINGANG VAN HET KASTEEL TE BREDA, THANS.
Boven de poort de naam „Henricus”, d.i. de stichter Hendr. III v. Nassau.

HET RAADHUIS TE NIJMEGEN.

HET Raadhuis werd sedert zijn stichting herhaaldelijk gewijzigd en uitgebreid. Van den oudsten toestand, waaromtrent slechts enkele, duistere gegevens bestaan, bleef uitwendig niets over.

Daarentegen bleef de eerste belangrijke uitbreiding uit de jaren 1553—1554 grootendeels gespaard in het gedeelte, dat op den hoek van Burchtstraat en Nieuwstraat is gelegen en langs eerstgenoemde straat zeven venstertraveeën heeft. Het vier traveeën breede gedeelte, dat zich rechts van het toegangsbordes gedeelte overeenstemt, heeft pas tijdens de restauratie van 1880 zijn tegenwoordige gedaante verkregen.

De groote poort, met hare rijk beeldhouwde omlijsting, die zich in dit jongere gedeelte bevindt, dateert evenwel nog van 1666.

Aan het oorspronkelijke deel van den gevel bewonderen wij de beeldhouwwerken, die de hand van Mr. Cornelis Sass van Utrecht heeft nagelaten, met name de uit den gevel naar voren tredende koppen in de tympanen der venstersfrontons, die oorspronkelijk geheel verguld waren. Ook aan de steenen deur-omlijsting is de hand van dezen meester te herkennen, die ongetwijfeld aan de versiering van het kort te voren gebouwde, maar thans verdwenen raadhuis te Utrecht had medegewerkt. De overige beeldhouwwerken aan den gevel (keizerbeelden en medaillons) zijn bij de restauratie van 1880 geheel vernieuwd.

Als een juweeltje van vroeg-renaïssancekunst prijkt nu nog de eikenhouten hoofddeur, het werk van den stads-kistenmaker

Gaert Koitenbrouwer, naar zijn geboorteplaats in de oude rekenboeken Gaert van Dulcken genaamd. Behalve dit meesterstuk is van zijne hand de nog veel belangrijker, beeldhouwde eikenhouten vierschaar, of schepenbank in de groote voorzaal, die door de genoemde deur toegang heeft en de geheele benedenruimte van de 16e-eeuwsche raadhuisvergrooting inneemt. Het beeldhouwwerk van dit, ook om zijn bouw merkwaardige meubel, doet voor het beroemde snijwerk van Jan Terwen in de kerk te Dordrecht nauwelijks onder.

Eindelijk verdient het smeedwerk der gevelankers en dat der venstertralie's de aandacht.

Aan de zijde der Burchtstraat werd, enkele jaren na de hierboven genoemde verbouwing, een langs den geheelen gevel doorlopend bordes aangebracht, welks balustrade door oprijzende zuiltjes was versierd, waarvan elk een schildhoudend leeuw-tje droeg.

Deze „galerij”, zooals ze genoemd werd, werd in 1783 afgebroken en vervangen door het thans aanwezige bordes voor de hoofddeur.

De verbouwing van 1554 werd in 1607—1610 gevolgd door nieuwe verbeteringen, vermoedelijk aan de zijde der Nieuwstraat.

Van 1657—1659 hadden andermaals verbouwingen plaats, ditmaal hoofdzakelijk aan de Burchtstraatzijde. Hier lag het in 1591 door de stad aangekochte, aangrenzende huis, waarin een poort, die toegang verleende tot de vertrekken der Gedeputeerden, dat zijn de afgevaardigden der drie kwartieren van Gelderland. Boven de poort zou nu een nieuwe raadkamer worden gebouwd. Na later allerlei veranderingen te hebben ondergaan en een tijd lang voor kantongerecht te hebben gediend, is deze zaal voor weinige jaren

bevrijd van de muren en schotten, die haar verdeelden. Van haar oorspronkelijken tooi zijn alleen de door David Teller gesneden sleutelstukken der moerbalken overgebleven. In 1665 werden de wanden met tapijten (gobelins) behangen, wellicht de zelfde, die thans een der benedenkamers in het Raadhuis versieren. Tijdens de vredesonderhandelingen hield de Engelsche ambassade in deze kamer hare zittingen en den 5en Februari 1679 werd hier de vrede tusschen Frankrijk en Duitschland geteekend.

Nog twee andere zalen in de verdieping van het Raadhuis waren voor de zittingen van Ambassadeurs ingericht, nml. de Veluwsche kamer (tevens de Landschapskamer) ten dienste der gezanten van Zweden en de Zutphensche kamer voor die van Frankrijk. Zij werden bij die gelegenheid langs de wanden met saai bekleed. Beide kamers namen te samen de ruimte der tegenwoordige Raadzaal geheel in.

De Nederlandsche Ambassadeurs, die reeds in 1677 te Nijmegen waren samengekomen, hielden zitting in de kamer der Gedeputeerde Staten. Die kamer was met de aangrenzende vertrekken omstreeks 1663 gebouwd (jaartal in een der schoorsteen) ter plaatse van de voormalige refter en keuken van het predikheerenklooster. Tegenwoordig dienen zij voor trouwzaal, vergaderzaal van Burgemeester en Wethouders en Burgemeesterskamer. Uit de rijke bewerking der schoorsteen in de beide grootste kamers, kunnen wij besluiten dat zij oorspronkelijk ook verder rijk versierd waren. De thans aanwezige gobelins zijn echter eerst later

HET RAADHUIS TE NIJMEGEN.

overgebracht. De plafonds, van Italiaansche meesterhand, dateren van 1755.

Het is niet bekend of nog meer kamers in het raadhuis voor de vredesonderhandelingen werden afgestaan. Waarschijnlijk is het niet, daar de meeste ambassadeurs vergaderden in de huizen, die zij in de stad hadden betrokken, ten deele zelfs tegen den zin der eigenaars. Maar het gebrek aan passende woonhuizen (er waren meer dan vijftig gezanten, allen met grooter of kleiner gevolg) maakte het stadsbestuur onverbiddelijk. Ook werden er hoogstwaarschijnlijk buiten het vredesverdrag tusschen Frankrijk en Duitschland, geen andere vredes-tractaten in het Raadhuis onderteekend.

De onderhandelingen tusschen Nederland en Frankrijk vonden 11 Aug. 1678 hun beslag in de tijdelijke woning van den Franschen gezant, Oude Egmond's hof aan de Burchtstr., thans geheel verdwenen.

Den 28 Sept. 1678 had de officieele openbare afkondiging van dit verdrag plaats van den „Kerkboog”, het sierlijke gebouw, dat zich thans nog in zijn ouden staat aan de Westzijde der Grootte Markt bevindt en zijn naam ontleent aan den gewelfden doorgang, die Markt en kerkplein (St. Stevens-kerkhof) verbindt en de geheele benedenruimte inneemt. In de helft der 16e eeuw begonnen en in het begin der 17e eeuw voltooid, behoorde het oorspronkelijk tot de lakenhal (het gewandhuis), waarvan het de middenpartij uitmaakte.

Behalve van den franschen gezant d'Estrades, kennen wij van nog enkele andere gezanten de tijdelijke woningen. Zij zijn thans meerendeels verdwenen, of merkkelijk gewijzigd.

In zijn ouden staat — althans uiterlijk — bevindt zich nog het verblijf van den Engelschen gezant Barclay, nml. het Burgerkinderweeshuis aan de Bagynenstraat. Het is een werk van niemand minder dan den Haarlemschen bouwmeester Salomon de Bray, die in 1644 de opdracht ontving om een ontwerp te maken en vermoedelijk ook den bouw leidde.

J. J. WEVE.

Het oude Kerstlied.

OP dien eersten Kerstdag was het een heel drukte in het anders zoo stille huis van de oude mevrouw Verbeecke. De groote ledige kamers, waar sedert jaren nauwelijks een menschenstem geklonken had, staken nu vol geraas van kindergestoei en -gejubel, door portalen en gangen roesden soms ravottende jonge de voorhal was overladen met jassen en mantels, met hoeden en capes, met bontjes en moffen, groote en kleine. Wel een groot, druk beklant logement leek het anders zoo stemmige, robbedoezen rond; en de kindermisjes hadden de handen vol om er althans een schijnbare orde in te houden. De kapstok in deftige woonhuis. De gordijnen waren hooger dan anders opgetrokken, licht vloeyde te allen kant de vertrekken binnen. De logeer- en slaapkamers waren alle in gebruik; ja zelfs de vroegere werkkamer van den overleden mijnheer Verbeecke was tot slaapkamer ingericht. In de salon waren de kroonluchter en ook de kandelabers op den schoorsteenmantel vol kaarsen gestoken, en elk voorwerp, waaraan maar eenigszins iets bevestigd worden kon, droeg een rood-omstrikte ruikertje van hulst of een bundeltje maretakken. En in een hoek stond een kostelijk opgesierde en rijkbehangen kerstboom.

In haar wijden diepen leunstoel bij den brandenden haard zat in de woonkamer de oude mevrouw, en sliep. Na het koffiedrinken was ze hier wat gaan rusten, en het had niet lang geduurd of ze was zoo zachtjes ingedommeld. Het was dan ook erg vermoeiend geweest, al die groote, gehuwde kinderen, met de kleinkinderen, zoo ineens allemaal schier gelijktijdig ingekwartierd te krijgen in het vrijwel uitgestorven huis. Maar het was toch ook zoo'n verrukking voor de oude dame, nog ééns, misschien voor de laatste maal in haar ten einde loopend leven, al haar kinderen tegelijk om zich heen te zien; het was de eerste

maal, dat dit geschiedde; de oorlog had de gezinnen, waarvan er verscheidene buitenslands woonden, binnen de grenzen van het vaderland teruggebracht, en de bejaarde moeder had deze eenige geboden kans, hen nog eens allen bij elkaar te hebben, benut. Allen zonder een uitzondering moesten het Kerstfeest bij haar komen vieren, zij was van haar plan niet af te brengen geweest. De voorbereidselen waren getroffen, het personeel — twee oude dienstboden — was versterkt met een paar dienstmeisjes van de kinderen. Alles was dan ook in de keurigste orde gegaan; de bediening en verzorging der zeventien gasten, grooten en kleinen, had niets te wenschen overgelaten. Gisteravond waren allen aangekomen; het verdeelen en onderbrengen van al die menschen en menschjes had de oude dame heel wat hoofdbrekens gekost. En aan het ontbijt en de koffietafel was het er druk en tierig toegegaan. Haar hoofd liep om, maar nu de kinderen bij families in de buurt visites waren gaan maken en de kleinen goed bezorgd bij de meisjes boven, had de oude moeder de gelegenheid benut om wat uit te rusten.

Als ze 'n uurtje geslapen had, werd het rumoeriger in huis, gehuil van kinderen weerklonk in de gang, en de oude mevrouw schrikte er wakker van. Ze stond op om te kijken wat er gaande was, maar reeds ijlden een paar aardige kleuters de kamer binnen, gevolgd door de onthutste kindermid. Ze grepen de oude dame, die zich nederbukt, om den hals, en begonnen driftig allerlei onsamenhangende verhalen te doen.

„Sientje zegt, dat de Kerstboom niet aangestoken wordt, omdat we stout zijn,” riep Jenny, die het oudste was, en reeds goed begrijpbaar zich uitdrukken kon.

„Als jehui stout bent, neen”, deed de oudemevrouw, lichtelijk vermanend den wijsvinger op en neer bewegend.

„Maar we zijn niet stout”, pruilde Kees, een roodwangig gekrulbol met ondeugende bruine oogen, „we hadden op de voorkamer de waterkaraf leeggegooid voor een glijbaan, maar... het wou niet vriezen op dat nare kleed. Nou, en dat is toch onze schuld niet”.

„Het heele kleed is kletsnat, mevrouw”, kwam het meisje tusschenbeide.

„We wilden het zelf opdrogen, maar zij wou ons de handdoeken niet geven”, verweet Jenny.

En Kees bracht zijn mond aan het oor van zijn grootmoeder, en fluisterde: „Wil u ze niet weggagen, die meid, oma, want moeder doet het niet; we hebben het haar

al zoo dikwijls gevraagd.”

Lachend troostte de oude mevrouw de kinderen, en het dienstmeisje tegelijk, met een paar zacht-uitgesproken vriendelijke woorden.

Ze had de gewoonte niet, veel te spreken, enkele spaarzame woorden, een beminlijk handgebaar, een lieve uitdrukking van het oude gelaat, een zachte glimlach, dat was de haar eigen wijze van gedachtenwisseling, doch zóó suggestief bleek deze, dat men meer erdoor getroffen werd dan door vele woorden en gansche beweringen. Ook thans weer bleken de kinderen onder den indruk van Oma's schier woordenlooze overreding; de vrede was alweer geteekend, en zonder huilen of tegenspreken volgden de kleinen het meisje weer naar boven.

Glimlachend met het hoofd schuddend, zette de oude mevrouw zich weer in haar leunstoel bij het haardvuur. Spoedig daarop echter werd er gebeld; ze vernam stemmen in de hal, en even daarna kwam Kitty, haar oudste dochter, met haar man de woonkamer binnen.

„Dag, ma”, groette Kitty, en drukte haar lippen op het rimpelige voorhoofdje van de oude dame, „daar zijn we al. Het verveelde ons, verder visites met Jaap en Corrie te maken... Gunst, al die oude kennissen kunnen ons heusch niets meer schelen, hè...”

„Wij in Buenos Aires zijn trouwens heelemaal geen helden in het visite maken”, bracht Fred, haar man, een groote kerel met een mat-bruin gelaat en inktzwarte oogen, gemoedelijk in het midden. — „Wij komen liever uw gezelschap genieten”,

Foto C. Steenbergh.

HET RAADHUIS TE NIJMEGEN.

DE TEGENWOORDIGE TROUWZAAL, WAARVAN, EVENALS VAN DE TEGENWOORDIGE KAMER VAN B. EN W., BIJ HET SLUITEN VAN DEN VREDE VAN NIJMEGEN DE NEDERLANDSCHE AMBASSADEURS GEBRUIK MAAKTEN.

voegde hij er vormelijk bij, terwijl hij de kleine witte hand van mevrouw Verbeecke naar zijn mond ophief, en er een snelle kus op drukte.

De oude mevrouw keek haar dochter wat bevreemd aan, glimlachte flauwtjes, en schudde het hoofd.

„Je bent voor je plezier uit, kind”, vergeetlikt ze met haar zwakke ietwat bevend stemmetje.

„Natuurlijk, natuurlijk”, deed Fred op koelen, ietwat hooghartigen toon, „men moet nooit iets doen, waar men niet op end' op plezier in heeft, en vooral niet als zoo iets nog moeite kost”.

Ietwat bevreemd keek de oudemevrouw nu hem aan, een oogwenk leek het of ze hem weerspreken wilde, maar dan dook het hoofdje alweer zachtken voorover, zwijgend. Een glimlach plooide het oude ingevallen mondje, doch ze zei niets.

„Maak het je gemakkelijk”, sprak ze dan, na een oogenblik van, naar zij meende, gespannen, stilte. En Kitty ging nu dadelijk naar boven bij de kinderen. Fred zette zich in een leunstoel bij het venster, vroeg of hij rooken mocht, stak na een toestemmend knikje der moeder een sigaret aan en bleef zwijgend dampen, naar de wijze des lands den rook diep inhalend en met korte stooten langzaam aan weer uitstuwend.

Weer wordt er gebeld. Stemmen klinken in de gang, en kort daarop komen mevrouw Verbeecke's twee zoons, Wim en Jan, met hunne vrouwen binnen.

Wim en Jan naderen hartelijk hun moeder, vertellen haar van de bezoeken, bij eenige kennissen en oudere bloedverwanten gebracht; hun vrouwen zijn in een gesprek geraakt met den koelen zonderling bekorenden Fred, en de oude dame vangt zoo nu en dan iets op van het tusschen deze drie aangetrouwde kinderen gevoerd gesprek, dat haar door den toon wat frivoool toeschijnt, vreemd, niet passend eigenlijk in den toon van haar gezin. Er heerschte eigenlijk heelemaal een zonderlinge, wat vreemderige stemming tusschen hen allen, zoo leek het haar. Het was haar een wijle te moede, — en hoe dat zoo ineens tot haar kwam zou ze niet kunnen zeggen, — te moede alsof al deze menschen niets gemeen hadden, ja, of de eigen broers en zusters, die zoovele jaren ver van elkaar verwijderd, elk hun eigen leven hadden geleefd, aan elkaar als het ware ontgroeid waren, ja, of ze ook van haar, de moeder, zelfs door hunne lange afwezigheid wat waren vervreemd. Ze spraken wel hartelijk tot haar, doch iets onzegbaars... het echte diepe gevoel ontbrak... Deze gedachte pijnigt haar uitermate, en met al haar vermogen verzet ze er zich tegen, tracht telkenmale wanneer ze zoo iets van verkoeling meent te bespeuren, door een hartelijk gezegde, een met enkele schaarsche woorden uitgesproken lieve herinnering uit hun jeugd, hen weder tot grooter onderlinge gemeenzaamheid te krijgen. Wim en Jan praten schertsend over een familie, die zij daareven bezocht hebben.

„Ik vind dien ouden overste een onuitstaanbaren pedant,” zegt Jan, „die heeren uit dien tijd hebben allemaal iets over zich, dat ons tegenwoordig niet meer aanstaat...”

„Hij was een groot vriend van je vader,” zegt de oude mevrouw afgemeten, met haar zwakke, wat krakende stemmetje.

„Nu ja, papa was toch, geloof ik, anders...” doet Jan.

„Geloof je dat?” vraagt zijn moeder, op bijna verwijtenden toon.

„Wij hebben vader zoo weinig gekend, hè,” komt Wim tusschenbeide, „wat was hij altijd niet geabsorbeerd door zijn dienst, bijna altijd van huis af. En buitendien, hoe jong waren we nog toen papa stierf.”

De oude mevrouw knikte eens eenige malen bevestigend. Ze zwijgt, terwijl ze verwezen in de gloeiende roode grotten van het haardvuur straart.

„Papa was een engel,” fluistert de oude dame, en nu klonk haar stem als zwaar van mateloos droeve herinneringen.

Zwijgend zinkt het fijne, doorvoorde gezichtje dan weer voorover. De witte gladgestreken haren worden rood beschenen door het haardvuur. Wim en Jan zijn opgestaan. Wim is naar de kinderen boven gaan zien. Jan heeft

Foto C. Steenbergh.

HET RAADHUIS TE NIJMEGEN. DE VIERSCHAAR.

zich bij het groepje voor het venster gevoegd.

Corry, haar jongste dochter, komt nu met haar man binnen, druk samen pratend; zij stappen langs de moeder heen, meenend dat deze slaapt, en gaan de anderen bij het venster groeten. De toon der schoonzusters onderling valt aan de toe-luisterende oude dame als koud en onhartelijk op. Ze blijft luisteren, en zwijgt, en bedenkt hoe wonderlijk het leven toch wel is: de oude gezinnen vielen uiteen, de oude innigheid kwijnde en stierf, en de kinderen uit de verbroken gezinnen vormden zelve nieuwe gezinnen, die nieuwe, andere belangen, andere doeleinden, andere inzichten hadden; de eenheid met het oude was verbroken; alleen de nieuwe eenheid, het eigen gezin, telde nog. En toch, hoe zoet, met al hare bitterheid tevens, was ook de herinnering aan het oude, aan het tezamen in lijden en liefde doorleefde voor haar... En ze geeft zich over aan het gemijmer over het voorbijge... Ze ziet haar eigen gezinsleven weer. Ze ziet de kinderen geboren worden, groeien en elk zijn eigen richting in het leven gaan. Ze herdenkt het mateloze geluk om het goede, het diepe leed om den tegenspoed; ze denkt aan geboorte en dood, aan de doorgane reeks van jaren vol van hare kinderen. Haar leven en de levens van hare kinderen, ze waren zòò dooreengeweven, dat alles te zamen als één enkel leven was... Maar de kinderen zelve? Diè zagen niet naar het ver-

Foto C. Steenbergh.

HET RAADHUIS TE NIJMEGEN. DE HAL.

leden terug; dat was dood voor hen; voor hen gold de toekomst, die alleen... En in haar moederlijke wezen komt meer en meer een zachte melancholie naar binnen sluipen...

Maar ze verzet zich tegen de droeve stemming, zij wil in vroolijk, feestelijk samenzijn met hare kinderen van het heden genieten. Allengs keert zij tot de werkelijkheid terug. Ze vangt, goed van gehoor als zij is, een gedeelte van het gesprokene op Corrie's man, Jaap, die architect is, verdedigt het bewaren van oude schoone gebouwen. Kitty weerspreekt hem.

„Je moet niet in het verleden leven,” zegt ze vol overtuiging, „wat voorbij is, is voorbij. Alleen het heden en de toekomst verdienen onze ware belangstelling”.

„Er zijn, — dunkt mij — heel wat warhoofden in dat oude suffe Europa, die het mooie alleen in oude, stoffige, onhygiënische dingen erkennen. Bij ons bestaat die vereering gelukkig niet, kan ook niet bestaan; bij ons is alles nieuw en goed en vollevenskracht.” Zoo klinkt het oordeel van den Argentiniër Fred.

Corrie valt haar man bij, neemt het voor de oude gebouwen en stadswijken op.

„Denk eens aan de kathedraal van Reims, bijvoorbeeld,” zegt ze.

„Daar bestaat nog maar een poover stukje van,” smaalt Fred — en dat moet zoo gauw mogelijk ook maar opgeruimd worden, want het is zoo ondoelmatig als het pretentius is.”

Wat geërgerde antwoorden van Jaap en Corrie. Dan verflauwt het gesprek. Nu en dan tracht men de conversatie over een of ander onderwerp weer gaande te krijgen, maar het is te vergeefs. Een geanimeerd gesprek wordt het niet. Nu staat de een op, dan de ander; een komt er eens wat met de moeder praten, anderen gaan naar de kinderen zien, weer anderen zitten in zwijgen teruggetrokken, als verveelden ze zich.

Op verzoek van mevrouw gaan Jan en Wim nu den kerstboom in den salon aansteken. Intusschen brengt het meisje karaffen en glazen binnen, begint Sherry en Port in te schenken aan het buffet. Bij het rond-dienen neemt Fred van elk een glas, pakt een derde leeg erbij, mengt de sherry en de port dooreen en drinkt het bij gebrek van een cocktail, zooals die in zijn land inheemsch zijn, gretig leeg in éénen teug.

Jaap en Corrie bedanken beiden.

„Hebben jullie er geen trek in? Wil je iets anders?” vraagt de oude mevrouw.

„Voor geen honderd pop,” antwoordt Jaap smalend, „wij zijn geheel-onthouders.”

Verbaasd lachend kijken de anderen hen aan. Dan wordt op het welzijn der moeder gedronken. De oude mevrouw zelf roert slechts met de lippen welstaanshalve aan haar glas; ze zou niet durven mededrinken, vreezend dat reeds de minste hoeveelheid haar bevangen mocht.

„Nu de tusschendeuren open,” zegt ze op lachend plechtigen toon. En de kinderen kijken elkander verholen aan; geen hunner kan in hare stemming van kinderlijken feestzin inkomen; met stijve gezichten staan zij daar; ze bemerkt het. De deuren zijn opengeschoven, en de kerstboom verschijnt als in de stralende glorie van verrukking. Den kleuters boven wordt de boodschap gestuurd, dat zij naar den kerstboom mogen komen zien, en in een oogwenk zijn allen de kamer uitgestornd met gloeiend roode gezichten en blinkende oogappels van heerlijke verwachting. Een gejubel klinkt als ze den prachtige boom bemerken. De moeders nemen de kinderen bij de hand, en voeren in een kring de juichende, joelende, kraaiende piere-wieten met zich rond.

Jaap zet zich aan de piano en slaat de eerste maten van een Hollandsch kerstlied aan. Maar geen van de kinderen of groote-

mensen behalve zijn vrouw kan het meezingen. Dan probeert hij een ander. Met even luttel resultaat.

„Ik word zeker ouderwetsch,” lacht hij wat gedwongen, „of zingen de tegenwoordige lui niet meer?”

„Wel wis en zeker. Bij ons althans,” valt Kitty uit, gaat in plaats van Jaap aan het klavier zitten, en zet een leutig, luchtig liedje in, nog al wereldsch van accent. Alleen Fred, haar man, en de twee kinderen kunnen het meezingen.

Wat pijnlijk kijken de anderen. De kinderen dansen van ongeduld. Elk gaat wat neuriën in zijn eentje.

„Dat is geen erg geschikt lied bij den kerstboom,” zegt de oude mevrouw ernstiger en verwijtender dan ze het eigenlijk misschien wel bedoelt.

Kitty staat ijlings van de piano op. Zonderling, gedwongen ziet men elkaar eens aan. De goede stemming dreigt uit te blijven. Er is een sfeer van koelheid, van elkaar-niet-begrijpen. Deze menschen, kinderen uit één gezin, hebben vrijwel niets meer gemeen; wat hen eens samenbond, is verbroken. Hunne levens zijn ver, ver uiteengelopen. Een stemmingloosheid, die op ontstemming gelijken gaat, heerscht. Maar dan staat strompelend de oude moeder uit haar oude leunstoel op, en komt langzaam naar de piano. De trekken van haar gelaat hebben iets onzeglijks schoons. Wat moeizaam zet ze zich op het pianostoeltje. En voor de verbaasde kinderen begrepen hebben wat zij doen gaat, slaat zij met haar broze witte handjes flauw een paar accoorden aan. De zeventigjarige vrouw, het scherpgesneden magere gelaat steeds belicht door den kaarsenschijn, de glanzend 'grijze haren gloried als een nimbus om het hoofd, heeft iets onwezenlijks voor zich, — was dat het verleden? — nu zij zwakjes maar zonder misgrepen verder speelt. En dan in de ademlooze spanning, plotseling, klinkt een bevende, wonderlijk ontroerende, stem, die zingt. Het is een oud, eentonig Kerstliedje, maar het is zoo zoet als de zang van een engel in de verte, — de verte van het verleden! De oude moeder zingt het lied, dat zij eens in haar eigen jeugd met deze hare kinderen op het Kerstfeest zong, en zoo wonderlijk ontroerende is dit, dat de vier kinderen, Jan, Wim, Corry en Kitty de keel voelen omsloten van ontroering. En ook de anderen, al werd geen oude, lieve heugenis voor hen opgewekt, ondergaan nochtans het aandoenlijke der bevende zingstem van die zeventigjarige vrouw, de kleinkinderen zelfs schijnen erdoor bekoord te zijn; stil luisteren ze naar Oma's lied, dat onbeschrijfelijk liefelijk klinkt, als een zang vol van een geheimzinnige liefde. En in dit oogenblik voelen de kinderen, zoo vervreemd nochtans door het wisselvallige, aardse lot, dat zij deelen zijn van een eenheid, van een innig-gezinsverband.

¶ Dat deed het lied, het oude zoete Kerstlied, dat daar als een zacht geween om herinnering uit het rijke moederhart kwam opgeweld.

JOB STEYNEN.

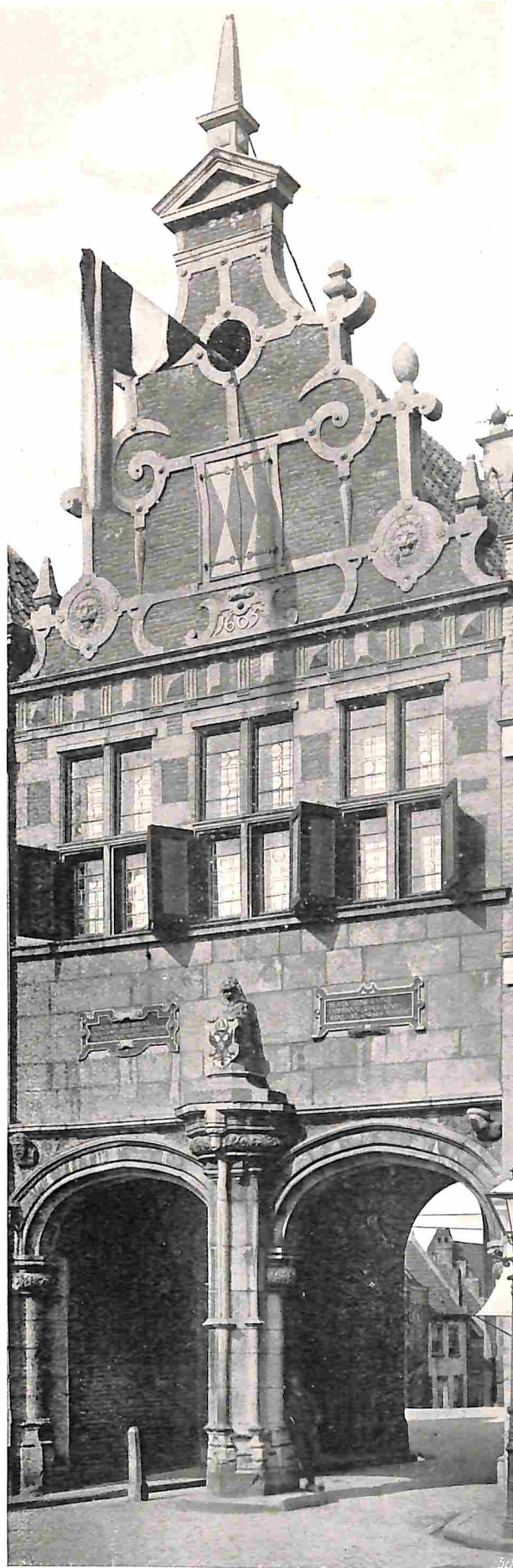
De „Dames-Vrede”.

De naijver tusschen Frans I en Karel V werd oorzaak van twee oorlogen tusschen hen. Het vredesverdrag van 1526, welks voorwaarden geheel ten nadeele van Frans waren gesteld, gaf aanleiding om opnieuw naar de wapens te grijpen. Deze tweede oorlog (1527—

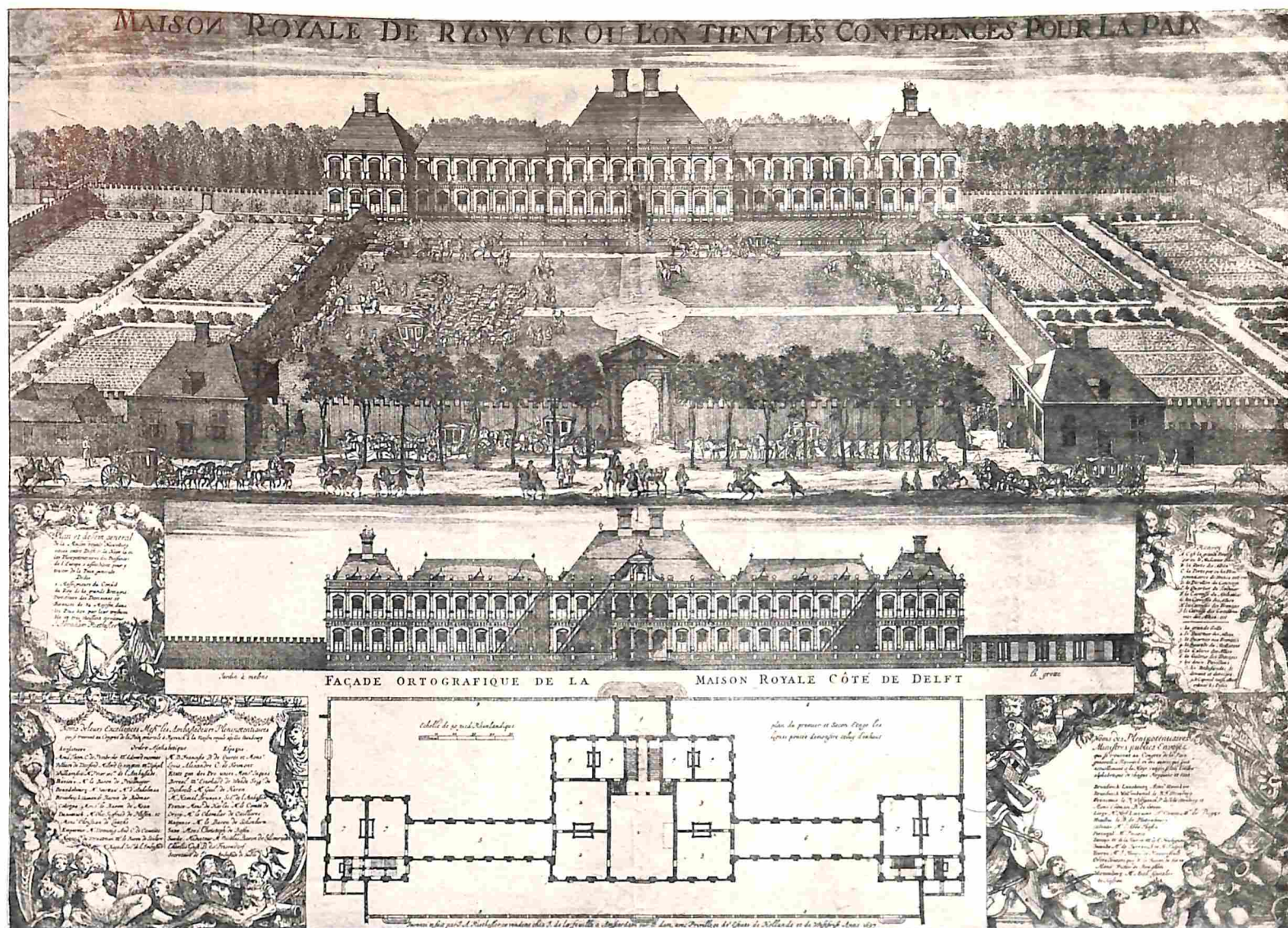
'29) werd beëindigd door den Vrede van Kamerijk, welke — omdat Louise van Savoye, de moeder van den Franschen koning, en Margaretha, tante van den Keizer, hem wisten tot stand te brengen — bekend staat onder den naam van „Dames-vrede.”

Welke hooggeplaatste vrouwen nemen in onze dagen het initiatief om aan de wereld den vrede te schenken?

F. W. DRIJVER.

DE KERKBOOG TE NIJMEGEN
VAN UIT WELKEN 28 SEPT. 1678 DE OFFICIEELE
AFKONDIGING VAN HET SLUITEN VAN DEN
VREDE PLAATS HAD.

HET HUIS TER NIEUWBURG BIJ RIJSWIJK TIJDENS DE BESPREKINGEN OVER DEN VREDE IN 1697.
Naar een kopergravure van J. A. Rietkester in het Rijksprentenkabinet.

HET HUIS TER NIEUWBURG.

ENZAAM en weinig opgemerkt, behalve dan door Zondagsche bezoekers uit den Haag en Delft, staat buiten het dorp Rijswijk in een parkachtig plantsoen, het Rijswijksche Bosch genaamd, een gedenknaald in den vorm van een obelisk. Deze naald werd opgericht in het jaar 1792 en moet dienen om de herinnering levendig te houden aan het paleis genaamd het Huis ter Nieuwburg, dat stond op de plek waar het gedenkteekeken verrijst. Op het voetstuk leest men onderstaand opschrift:

D. O. M.
Pacifero
S.
Paci, Rysvicensi
in ipso.
Rvinosae, aedis
solo
H. M. P.
Gvilielmvs. V.
Nassav-Avriacvs
A. D.
CICIDCC LXXXII

wat vertaald wil zeggen: Den grooten goeden God, die den vrede aanbrenget, toegewijd. Ter gedachtenis aan den Rijswijkschen vrede, heeft Willem de Vijfde, prins van Oranje Nassau, op den grond van het vervallen Huis, dit gedenkteekeken opgericht in het jaar, onzes Heeren 1792.

Zooals uit de inscriptie blijkt, was het de Vrede, die in het gebouw den 30 October 1697 gesloten werd, die aan het paleis en het dorp, op welks grondgebied het stond, een tijdlang een Europeesche vermaardheid heeft gegeven. Het paleis, waarvan hierbij enkele afbeeldingen zijn opgenomen, werd in opdracht van Frederik Hendrik door den beroemden bouwmeester Jacob van Campen gebouwd. De eerste steen van het gebouw werd in 1634 door den Hertog van Palts-Neuburg, met wien Frederik Hendrik tijdens het beleg van Maastricht vriendschapsbanden gesloten had, bij zijn bezoek aan het stadhouderslijk hof gelegd.

Verschillende schrijvers, o.a. Arnold Ising in den Spectator van 1882, weer door anderen nageschreven, beweren, dat naar genoemden eersten steenlegger, het buitenpaleis genoemd werd. Ik ben zoo vrij, die meening niet te deelen, en wel op goede gronden.

Waar mij uit een verkoopacte 1) uit de jaren 1624 en 1625 reeds blijkt van een te Rijswijk bestaande Hofstede ter Nijenburch

met tuinen en gronden, die door Philip Ridder Vernatti voor 15000 gulden gekocht werden, en die, als men let op dezen hoogen prijs, een aanzienlijke oppervlakte besloegen, is er geen twijfel of op den grond van deze hofstede ter Nyenburch werd ter Nieuwburg gebouwd.

Het huis bestond uit een vooruitstekend hoofdgebouw, één verdieping hoog met twee vleugels, geflankeerd door twee aansluitende paviljoenen.

De daken waren schuin. Het Hoofdgebouw had op de eerste verdieping 9 ramen, de vleugels ieder 8 en de paviljoenen 4, zoodat men zich eenigermate de breedte van het paleis kan voorstellen. De achtergevel had een balkon, van waaraf men het mooie vergezicht op Delft met haar torens genieten kon.

De tuinen en het paleis besloegen een veel grotere oppervlakte dan het tegenwoordige z.g. Rijswijksche bosch. De achterste laan daarvan werd toen nog gevolgd door twee groote vijvers, die

HET HUIS TER NIEUWBURG, GEZIEN VAN HET OOSTEN.
Naar een gravure van I. van Viane.

1) Alg. Rijksarchief. In. III blz. 125 3 vs. No. 1.

kondigd. En nu kwamen, den volgenden dag om één uur, de Congressisten, het corps diplomatique en de groote staatslichamen van Frankrijk bij den Keizer op bezoek om hunne gelukwensen uit te spreken. Allen defileerden langs de wieg van het kind, „dat mooie blauwe oogen had.” Op het dekentje lag het grootkruis van het legioen van eer. Vreugde op alle aangezichten. De Keizerin was zoo wonder gelukkig met haar zoon. Zij herstelde ook zoo spoedig. Zij kon zich welhaast op de te geven feesten weer vertoonen. Iederen avond werd er geklonken op den voorspoed van het Keizerlijk Huis van den derden Napoleon. De Keizer zelf, in de volle gezondheid nog, met alleen maar nu en dan eene kleine waarschuwing van naderende jichtaanvallen, voelde met iederen dag zijn invloed als monarch van het zoo krachtadig opbloeiende Frankrijk groter worden. Het was onder deze omstandigheden geen wonder, dat Zijne Majesteit vredestichter wilde zijn, en zijn doel bereikte. Reeds den 30sten Maart werd het contract geteekend, en alle klokken luiden den vrede in.

S.

WAAR DE VREDE VAN UTRECHT GESLOTEN WERD.

TOEN op den 16den November van het jaar 1711 de Utrechtsche vroedschap uit Den Haag het voorloopige bericht ontving, dat het groote Europeesche congres, dat den vrede zou moeten tot stand brengen, in de oude hoofdstad van het Sticht stond gehouden te worden, greep naast trotsche vreugde een alleszins begrijpelijke beklemming het gemoed der vroede vaders aan. Immers die oude hoofdstad was, hoe deftig en ernstig van uiterlijk, toch niet meer dan een stil provinciestedje met nog geen 25000 inwoners, dat uitteraard weinig ervaring had op het stuk van internationale diplomatieke bijeenkomsten. Doch getalmd werd er niet. Juist een maand na het eerste heugelijk gerucht, op den 16den December, benoemde de Utrechtsche regeering dan ook reeds uit haar midden een commissie van voorbereiding en ontvangst, die alles wat met de komende dingen in verband kon staan, tot in bijzonderheden zou hebben te regelen.

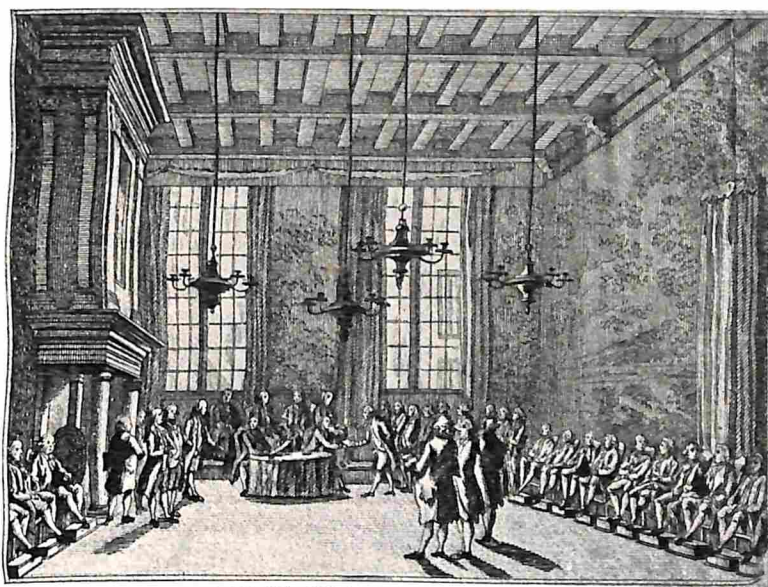
Het waren de heeren vroedschappen De Milan-Visconti, heer van Nijvelt, uit het bekende geslacht der Utrechtsch-Italiaansche bankiers, Mr. Nicolaas de Pesters, Leonard de Casembroot en Mr. Everard Harscamp, de stadssecretaris, die een aardig journaal 1) heeft nagelaten van hetgeen hem tot het einde van 1712 als lid dier commissie is wedervaren. In de allereerste plaats moest natuurlijk gezorgd worden voor een lokaliteit van genoeg spatie en statie, waar de verwachte doorluchtige gasten hunne bijeenkomsten konden houden. Het mag misschien opvallen dat, hoewel de stad in de Statenkamer en in de oude kappittelzaal van den Dom, waar de Unie in 1579 was gesloten, vergaderzalen bezat, die eerder voor het doel geeigend schenen, de keuze der vroedschap voor een tehuis voor het congres op het Stadhuis viel, op de drie naast elkander gelegen voormalige edelhuisen Groot en Klein Lichtenberch en Hasenberch, die, op de plaats gelegen van het tegenwoordige raadhuis, van de 16de eeuw tot 1826 deregeering der stad Utrecht hebben geherbergd. Maar de stad was immers gastvrouw en ontving dus, hoe men ook ontriefd zou worden, niet gaarne onder vreemd dak.

1) Uitgegeven in de Berigten van het Historisch Genootschap, III 2, blz. 171 vlgg.

Foto C. Steenberghe.

DE VREDESNAALD BIJ RIJSWIJK, OPGERICHT DOOR WILLEM V TER HERINNING AAN HET SLUITEN VAN DEN VREDE VAN RIJSWIJK.

DE ZAAL VAN HET OUDE STADHUIS TE UTRECHT, WAAR IN 1712-'13 DE ALGEMEENE VERGADERINGEN VAN HET VREDESCONGRES GEHOUDEN ZIJN.

Naar een gravure uit 1783 van De Wit in den hist. atlas der gemeente Utrecht.

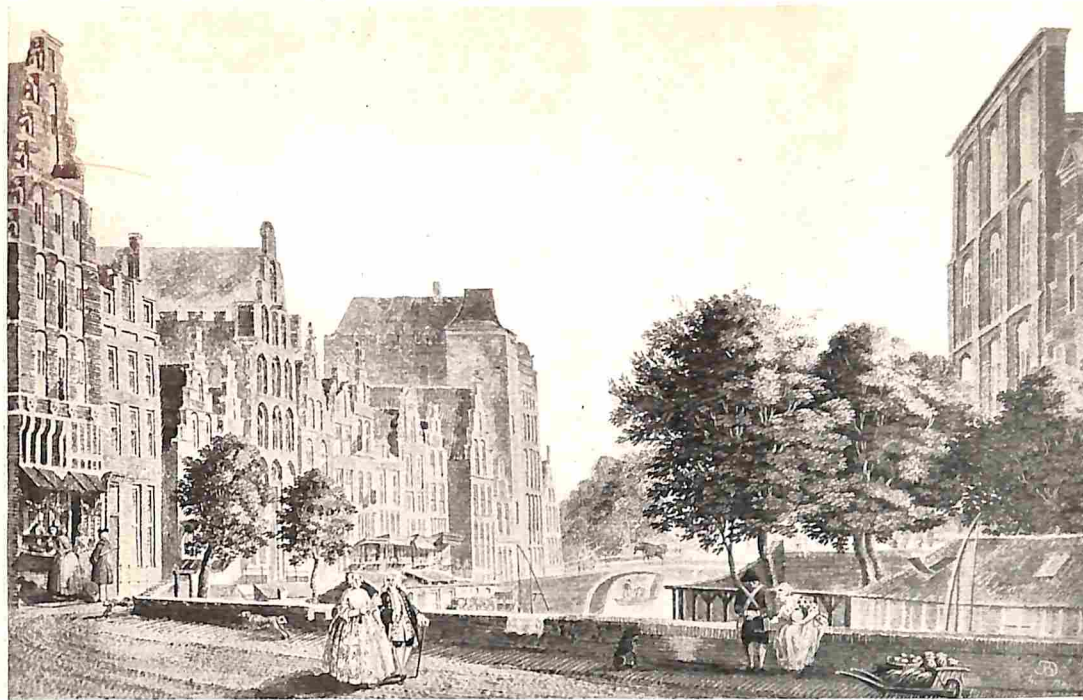
opzicht dan ook een voorrang wilde gunnen, moest er noodwendig heel wat aan de inrichting van het vertrek worden gewijzigd.

Een enkel woord over het gebouw, waar over de hoogste belangen van Europa beslist zou worden. Van de drie huizen, waaruit het stadhuis was saamgegroeid, was het zgn. Groot Lichtenberch het oudste. Reeds in 1300 wordt het genoemd als een bisschoppelijk dienstgoed in het bezit van het bekende Utrechtsche geslacht der Lichtenbergers, wier naam het draagt, doch op het einde der 14de eeuw en gedurende de gansche 15de en verder tot het in 1537 door de stedelijke regeering werd aangekocht, behoorde het aan het geslacht der Renesse's. Het naast dit huis gelegen Klein Lichtenberch met in werkelijkheid slechts een weinig geringer frontbreedte (anders dus dan de afbeelding op de volgende bladzijde schijnt te leeren) moet reeds vroeg zijn gebouwd en bleef steeds aan denzelfden eigenaar als het groote huis behooren. Op de afbeelding vertoonen de beide huizen met hunne overgepleisterde gevels schijnbaar het voorkomen van één gebouw. Het naast Groot Lichtenberch op den hoek van het Oudkerkhof gelegen huis Hasenberch, op de prent het gebouw met den aardigen renaissance-gevel en het torentje, herbergde reeds sedert 1343 de stedelijke schepenbank, nadat het oude rechtshuis der stad, dat ten W. der Buurkerk had gestaan, was verlaten.

Toen nu in den aanvang der 16de eeuw, in 1528, het wereldlijk gezag over het Sticht aan Karel V was gekomen, welke overgang van kerkelijken tot wereldlijken staat een geheele reorganisatie van lands- en stadsbestuur met zich bracht, besloot de Utrechtsche regeering den raad, die tot dien tijd in het zgn. Schoonhuis tusschen den Steenweg en de Oude Gracht had gezeteld, en de schepenbank naar het voorbeeld der Hollandsche steden in elkanders onmiddellijke nabuurschap te vestigen en werden in 1547 tot dit doeleinde de tien jaren tevoren door haar aangekochte huizen Lichtenberch met Hasenberch vereenigd. Hoewel uit den aard der zaak wel het een en ander aan het uiterlijk dier gebouwen was gewijzigd, vertoonen zij op onze afbeelding uit het jaar 1713 nog in hoofdzaak de gevelvormen, die zij ten tijde hunner vereeniging hadden bezeten.

* * *

In dit wel schilderachtige, doch niet zeer monumentale huizencomplex werden nu de toebeidselen getroffen voor de vergaderingen van de meer dan vijftig diplomaten van allerlei rang en diverse pluimage, die het vredescongres zouden komen bijwonen. Heel grandioos kon de inrichting niet worden. Twee conferentie-kamers, een voor de geallieerden en een voor de Franschen, werden in gereedheid gebracht, terwijl de groote raadskamer voor de vergaderingen van het plenum werd bestemd. Op de plaat van het Stadhuis is deze zaal niet van buiten zichtbaar; zij lag aan den zijkant van Hasenberch aan het Oudkerkhof. Onze berichtgever Everard Harscamp licht er ons uitvoerig over in, hoe vele en hoe onverwacht de moeilijkheden waren, die de inrichting van een diplomatieke vergaderzaal meebracht. Een der Engelsche plenipotentiarissen, die als de eerste van allen in Utrecht was aangekomen, John Robinson, de bisschop van Bristol, had reeds bij zijn eerste bezoek aan het Stadhuis, waar hij de gelegenheid was gaan opnemen, er op gewezen, dat het groote raadsvertrek zoo als het was niet kon worden gebruikt. Een zaal, die men binnentreedt door een deur tegenover de ramen, die aan den linkerzijwand een schoorsteen en aan den rechter weer een toegang heeft, bezit op allerlei manieren een boven- en een benedenzijde, een voornamen en een minder aanzienlijken kant. En aangezien men natuurlijk aan geen der gezanten, ten congresse aanwezig, in welk

GEZICHT OP DE OUDE GRACHT TE UTRECHT MET HET HUIS FRESENBURCH (HET HOOGE HUIS MET DEN TRAPGEVEL EN DE KANTELEN LINKS, TUSSEN DE BEIDE BOOMPJES) WAAR VOLGENS EEN PLAATSELIJKE OVERLEVERING DE VOORLOOPIGE VREDE IN 1713 IS GESLOTEN.

Naar een fotografie in den topogr. atlas der gemeente Utrecht van een tekening van J. de Beyer in het bezit van H. M. de Koningin-Moeder te Soestdijk.

Het was ten slotte een der Fransche gevolmachtigden, de maarschalk D'Huxelles, die raad schafte. De marmeren schoorsteen links van de hoofddeur werd achter groen saai verborgen — wat intusschen in den winter heel wat bezwaar voor de verwarming opleverde —, terwijl aan den tegenoverliggenden muur naast den zijingang een looze schoorsteen werd geconstrueerd. Voor de ramen werd een kamerschut geplaatst, opdat die vensters verbeelden zouden er niet meer te zijn, en door verder handig andere kamerschermen tusschen de beide deuren op te stellen, wist men een zoodanige regeling te treffen, dat twee gezanten, tegelijkertijd door die twee deuren binnentredende, niet elkanders wegen zouden kruisen, maar elkander tegemoet liepen, zoodat er geen moeilijkheden over het laten voorgaan konden rijzen.

Een groote ronde tafel midden in de zaal, waar aan de plenipotentiarissen door elkander plaats moesten nemen, vulde nagenoeg de verdere ruimte, die van het vertrek overbleef.

Hier nu werd op Vrijdag 29 Januari 1712 het congres, nog zeer onvoltallig trouwens, geopend en hier heeft het tot in April van het volgende jaar met eenige tusschenpoozen zijn bijeenkomsten gehouden. Doch geteekend is de vrede van Utrecht op het Stadhuis niet!

Een plaatselijke overlevering spreekt van het teekenen van het voorloopige vredetractaat in het oude huis Fresenburch, in de bocht van de Oude Gracht gelegen en dat thans nog, hoezeer de gevel is veranderd, door zijn hoogte de aandacht trekt en waar een andere der Fransche gevolmachtigden, de bekende abbé De Polignac zijn intrek had genomen bij den deurwaarder van het congres, David Pouchoud, die den niet overduidelijken, maar in Utrecht ook later nog aangetroffen titel van Agent van den Koning van Engeland droeg. De overlevering betreffende het huis Fresenburch verliest evenwel veel van haar waarde, doordat Polignac voor het einde van het congres den Kardinaalshoed ontving en Utrecht verliet.

Doch wat hier van zij, de definitieve tractaten hebben elders in de stad hunne afsluiting gevonden. Op den 11den April 1713 in den avond werden ten huize van den genoemden bisschop van Bristol de vredesverdragen tusschen Engeland en Frankrijk en Frankrijk en Savoye geteekend, terwijl niet ver vandaar ten huize van Robinsons medevertegenwoordiger van den Engelschen Koning, graaf Strafford, de vrede tusschen de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlan-

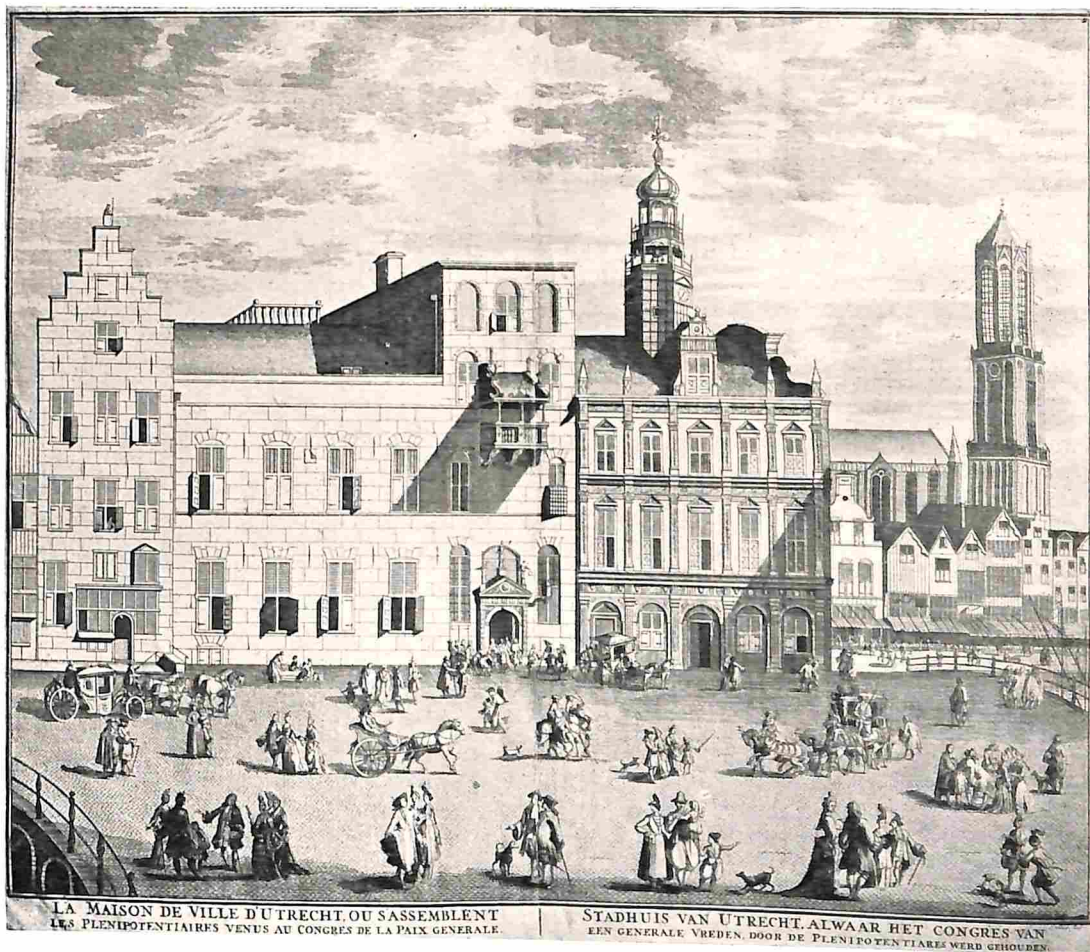
den, Portugal en Pruisen ter eener en Frankrijk ter andere zijde zijn bevestiging verkreeg.

Het huis, waar bisschop Robinson zijn intrek had genomen, was dat van den domheer Van Wijck in de Ridderschapstraat; het bestaat niet meer. Wel is dit nog het geval met het aanzienlijke gebouw, waar lord Strafford verblijf heeft gehouden: het was het huis van den domdeken Van Weede op de Plompstroomgracht nabij de Driftbrug, doch de gevel is later in de 18de eeuw geheel gewijzigd en het gebouw is thans in tweeën gedeeld, de panden no. 5 en 7 aan genoemde gracht. De kans, dat het vertrek, waar de historische plechtigheid heeft plaats gevonden, al ware bekend welke kamer van het huis het is geweest, nog intact zou zijn gebleven, is dus niet groot. Waar de tractaten van 16 Juni en 13 Juli van hetzelfde jaar tusschen Spanje eeneren de Republiek en Engeland anderzijds zijn geteekend, is mij niet bekend. Mogelijk geschiedde het ten huize der Spaansche gezanten, die het voormalige Duitse huis aan den Springweg, eens het verblijf van Leicester en thans het Militair Hospitaal, tot woonplaats hadden gekozen, maar meer dan een gissing is dit niet.

Hoewel in het volgende jaar 1714 pas de vredesonderhandelingen van den Keizer in het Duitse Rijk met Frankrijk tot het gewenschte resultaat leidden op de congressen van Rastatt en het Zwitserse Bad, bleef toch Utrecht nog tot in 1715 een middelpunt van diplomatiek verkeer. Toen immers, eerst op den 6den Februari van dat jaar, geschiedde het dat de Spaansche en Portugeesche gezanten, de hertog van Ossuna voor Philips V van Spanje en de graaf van Tarouca en dom Luis d'Acunha voor den Koning van Portugal, in het geheim een tractaat teekenden... op een bank in de Maliebaan, waar zij elkander quasi-toevallig op een wandelrit tegenkwamen en daarna in dezelfde zoo niet doorluchte dan toch luchtige omgeving op den 2den April de ratificaties wisselden, nadat zij de goedkeuring hunner soevereinen op hun verdrag hadden verkregen.

Dit was de laatste maal, dat op vaderlandschen bodem een Europeesche vrede werd beklonken. Zal het de laatste keer moeten blijven?

Dr. W. A. F. BANNIER.

GEZICHT OP HET OUDE STADHUIS TE UTRECHT, WAAR DE ALGEMEENE VERGADERINGEN VAN HET VREDESCONGRES IN 1712—'13 GEHOUDEN WERDEN.

Naar de gravure van J. Smit in den topografischen atlas der gemeente Utrecht.